

جایگاه نامزدی در قانون و شرایط و احکام به هم زدن آن

نامزدی، درحقیقت یکی از مراحل مقدماتی در فرایند ازدواج است که از دیدگاه روان‌شناسان و کارشناسان خانواده اهمیت بنیادین دارد.

نامزدی، درحقیقت یکی از مراحل مقدماتی در فرایند ازدواج است که از دیدگاه روان‌شناسان و کارشناسان خانواده اهمیت بنیادین دارد. دوران نامزدی به زوج‌ها کمک می‌کند تا از علایق و سلاقی یکدیگر برای تضمین پایداری زندگی مشترک‌شان آگاهی یابند. از این رو، دوران نامزدی را «دورهٔ شناخت» نامیده‌اند؛ این دوران چنانچه بنابر میل و خواسته‌های دو طرف پیش برود و آن‌ها را به شناختی درست از یکدیگر برساند، به رسمی شدن پیوند طرفین و سرانجام تشکیل نهاد مقدس خانواده می‌انجامد.

به گزارش «تابناک» پیش از اینکه روابط طرفین به مرحلهٔ نامزدی برسد، معمولاً مرد از زن درخواست ازدواج می‌کند که این مرحله «خواستگاری» نام دارد. درخصوص زنانی که یک مرد می‌تواند از آنان درخواست ازدواج کند، با محدودیت‌های قانونی روبه‌رو هستیم. مادهٔ ۱۰۳۴ قانون مدنی بیان می‌کند: «هر زنی را که خالی از موانع نکاح باشد، می‌توان خواستگاری کرد.»

برخی از افرادی که ازدواج با آن‌ها ممکن نیست، عبارت‌اند از:

الف) بعضی اقارب نسبی: اقارب نسبی یعنی اشخاصی که نسبت فامیلی با یک شخص دارند. این افراد از پدر، مادر، خواهر و برادر آغاز شده و به فرزندانِ عمو، خاله، عمه و دایی ختم می‌شوند. دراین میان، ازدواج با بعضی از آن‌ها ازجمله خواهر، برادر، فرزندانِ خواهر و برادر امکان‌پذیر نیست.

ب) بعضی از اشخاص به واسطهٔ مصاهره: مصاهره درواقع، رابطه‌ای است که به دلیل ازدواج میان زن و شوهر و خویشاوندان آن‌ها شکل می‌گیرد. برای نمونه، هرگاه مردی با زنی ازدواج کند، به صورت ابدی به مادر آن زن حرام شده و حتی پس از طلاق همسر خود نیز نمی‌تواند با او ازدواج کند.

ج) زنی که در عدهٔ طلاق مرد دیگری است: اصولاً هنگامی که زنی از مردی جدا می‌شود، باید به مدت ۳ ماه و ۱۰ روز، از ازدواج با مرد دیگر خودداری کند. به این مدت زمان، عده طلاق می‌گویند. ازدواج مرد با زنی که در دوران عده است ممنوع است. هرگاه مدت عده تمام شده یا زن بنا به دلایلی موظف به نگه داشتن عده نباشد، ازدواج او مجاز است.

تفاوت حقوقی و عرفی نامزدی

به نوشته «چطور» برای درک بهتر این موضوع، باید به تفاوت نگرش موجود میان عالم حقوق و عرف به مقولهٔ نامزدی دقیق‌تر توجه کنیم. در عرف، زن و مردی را که صیغهٔ نکاح بین‌شان جاری شده است، ولی هنوز زیر یک سقف نرفته‌اند، دراصطلاح «نامزد» یکدیگر می‌نامند؛ درحالی که از دید حقوق، به صرف جاری شدن صیغهٔ محرمیت، روابط ویژهٔ عقد نکاح بر طرفین جاری می‌شود و آن‌ها زوج و زوجه نامیده می‌شوند. نامزدی در قوانین مدنی، صرفاً قراری است میان طرفین که به منظور ازدواج در آینده گذاشته می‌شود. از این رو، زن و مرد می‌توانند هر زمان آن را به هم بزنند؛ بدون اینکه به تعهدات و الزامات بعد آن پایبند باشند. همچنین این جدایی نیازمند جاری شدن صیغهٔ طلاق و تشریفات مربوط به آن نخواهد بود.

ماهیت مرحلهٔ نامزدی

چنانچه رابطهٔ زن و مرد بنابر مقررات و بدون مشکل شرعی باشد، باید بررسی کنیم که آیا به صرف خواستگاری، تعهدی برای طرفین ایجاد شده که نتوانند آن را به هم بزنند؟ یعنی آیا، چون خواستگاری صورت گرفته، یک طرف می‌تواند دیگری را به ازدواج با خود ملزم کند؟ در این خصوص باید گفت: نهاد نامزدی برای طرفین هیچ تعهد و الزامی به ازدواج ایجاد نمی‌کند. تا زمانی که زوجین با هم عقد نکرده‌اند، هرکدام از آنان می‌تواند از تصمیم خود منصرف شود. اصل این حکم، ریشه در توجه خاصی دارد که قانونگذار ما به نهاد «خانواده» و عقد «ازدواج» داشته است و نمی‌خواهد که طرفین زیر بار هیچ فشاری، مجبور به تصمیم‌گیری شوند. تمایل شارع به سمتی است که طرفین با اراده‌ای آزاد،

این مسئولیت خطیر را پذیرا شوند.

تبیین حقوقی آزادی در به هم زدن نامزدی

مرحله^۴ نامزدی تا حدی مانند مرحله^۵ «پیش قرارداد» در سایر قراردادهاست و نتیجه^۶ عقد اصلی یعنی ازدواج را به همراه ندارد. این یعنی هم برای طرفین، مواردی که در عقد اصلی مجاز شمرده می شود (مانند رابطه^۷ جنسی) امکان پذیر نیست و هم الزامات و تعهدات طرفینی که منشأ آن ها عقد ازدواج است (مانند نفقه و مهریه) ایجاد نمی شود. به بیان ساده تر در دوران نامزدی، زن و مرد مجاز به برقراری رابطه^۸ جنسی با یکدیگر نیستند. همچنین مرد هیچ تعهدی به پرداخت نفقه یا مهریه به زن ندارد.

چنان که گفتیم وعده^۹ ازدواج در قالب نامزدی، هیچ تعهدی برای طرفین به بار نمی آورد؛ ولی باید توجه داشت که نمی توان از این حق سوءاستفاده کرد. این یعنی هرچند در دوران نامزدی هر یک از طرفین می توانند بدون هیچ دلیل خاصی نامزدی را به هم زده و از ازدواج سرباز زنند، ولی نمی توانند این کار را به گونه ای انجام دهند که رنگ و بوی سوءاستفاده گرفته و به ورود ضرر و زیان به طرف مقابل منجر شود. بنابراین، هرکس مبادرت به انجام چنین کاری کند، چنانچه طرف مقابل بتواند آن ضرر و زیان وارده از عمل او را به اثبات برساند، باید جبران خسارت کند.

تشخیص اینکه آیا به هم زدن نامزدی نوعی سوءاستفاده از حق بوده و به طرف مقابل خسارت وارد آورده است یا خیر، برعهده^{۱۰} قاضی است و از پرونده ای به پرونده^{۱۱} دیگر متفاوت است. البته باید به این نکته اشاره کرد که اصولاً در عمل، اثبات سوءاستفاده و ورود خسارت در نتیجه^{۱۲} به هم زدن نامزدی دشوار است و دادگاه ها نیز به سختی بدان حکم می دهند.

موارد قابل بررسی پس از به هم خوردن نامزدی

پس از به هم خوردن نامزدی، باید تکلیف چند مسئله روشن شود:

مهریه

اگر تمام یا بخشی از مهریه پرداخت شده باشد، چنانچه رابطه صرفاً برای آشنایی (و مطابق تعریف حقوقی از نامزدی) بوده باشد، می توان آن را مسترد نمود؛ اما در حالتی که صیغه^{۱۳} محرمیت میان طرفین جاری شده باشد، بازگرداندن مهریه تابع قواعد نکاح است و بنا به ماهیت رابطه^{۱۴} موجود میان زوجین، شکل های گوناگونی را می توان برای آن متصور بود.

خسارت معنوی

مسئله^{۱۵} دیگر، خسارت روحی و معنوی ای است که به هم زدن بی دلیل نامزدی، ممکن است به طرف مقابل وارد کند و فرد زیان دیده می تواند به استناد قانون مسئولیت مدنی، از دادگاه درخواست جبران خسارت کند. البته باید گفت که دادگاه در این مورد نیز به سختی حکم می دهد.

هدایا

مهم ترین مسئله در خصوص هدایایی است که طرفین در دوران نامزدی به یکدیگر می دهند و باید تکلیف آن ها را پس از پایان یافتن نامزدی معین کرد. در اینجا هدایا را با توجه به قابلیت نگهداری و بقا به دو دسته^{۱۶} «مصرف شدنی» مانند خوراکی و گل ها یا «ماندگار/قابل بقا» مانند جواهرات، پارچه و ساعت تقسیم می کنند. در گروه هدایای مصرف شدنی، که قاعدتاً اصل آن از بین رفته و خود عین باقی نمی ماند، نمی توان کاری کرد و حتی قیمت آن ها هم قابل مطالبه نیست. برای نمونه، دسته گل هایی که در دوران نامزدی برای زن خریداری شده است، قابل استرداد نبوده و قیمت آن نیز قابل مطالبه نیست.

ولی درمورد هدایایی که اصولاً با چند بار مصرف شدن، از بین نرفته و باز هم نگهداری می شوند (مانندگارند)، هدیه گیرنده باید عین آن ها را برگرداند و اگر عین هدایا موجود نبود، به علت نابودی آن توجه می کنیم؛ اگر به علت قصور خود هدیه گیرنده از بین رفته باشد، او باید قیمت آن را بدهد و اگر به عللی خارج از اراده^{۱۷} وی مانند آتش سوزی و ... از

بین رفته باشند، حتی قیمت آن ها نیز قابل مطالبه نیست. البته قانون مدنی در ماده^{۱۰۳۸} بیان کرده است که در صورت به هم خوردن نامزدی به علت فوت یکی از طرفین، مطالبه^۴ هدایا از سوی طرف دیگر امکان پذیر نخواهد بود.

عکس ها، نامه ها و هزینه^۵ جشن ها

درمورد اشیایی مانند عکس ها و نامه ها هم حکم به تفکیک داده اند؛ عکس ها مشمول حکم هدیه شده و بهتر است که طرفین با توجه به ماهیت ماندگار این اقلام، آن ها را ردوبدل کنند و نامه ها بنا به وظیفه^۶ اخلاقی، باید به نویسنده^۷ اصلی بازگردانده شوند و چنانچه با پس ندادن شان، قصد سوءاستفاده از آن ها به همراه باشد، نویسنده^۸ نامه می تواند علیه طرف دیگر طرح دعوا کند.

درمورد هزینه^۹ جشن هایی که برگزار شده است، گفته اند در صورت به هم خوردن نامزدی، در فهرست هزینه هایی که طرفین برای هم کرده اند، می توانند به شمار بیایند.

آیا دعاوی ناشی از نامزدی مشمول مرور زمان می شوند؟

نکته^{۱۰} آخر اینکه درمورد «دعاوی ناشی از نامزدی» قبلا در قانون مدنی مرور زمان در نظر گرفته شده بود (که یعنی تنها تا مدت زمان خاصی پس از به هم خوردن نامزدی، افراد حق طرح دعوا داشتند)، ولی چون مرور زمان در فقه اسلام پذیرفته نیست، این مقرر در سال ۱۳۶۱ حذف شد. اکنون افرادی که به علت به هم خوردن نامزدی خود را محق می دانند، می توانند در هر زمان، برای احقاق حق خود به دادگاه مراجعه کنند.